НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Извештај о оцени и научној заснованости теме докторске дисертације „ВАНТЕЛЕСНА ОПЛОДЊА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ЖЕНА – ЛИЧНА ИСКУСТВА У ОКВИРУ ДРУШТВЕНИХ ЗНАЧЕЊА“ кандидаткиње Милице Скочајић.

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

Милица Скочајић рођена је 1992. године у Приштини. Студије психологије на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду уписала је 2012. године и дипломирала је 2016. године са просеком 8,77. Исте године на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду уписала је мастер студије и завршила их је годину дана касније, 2017. године, са просеком 10, одбранивши рад под називом „Психосоцијални аспекти искуства абортуса – анализа абортуса као личног доживљаја“, под менторством доц. др Биљане Станковић. У питању је квалитативно истраживање које се методолошки ослањало на интерпретативно феноменолошки приступ и било је усмерено на разумевање једног специфичног и недовољно истраженог женског искуства. Докторске студије психологије на Филозофском факултету у Београду кандидаткиња је уписала исте године и тренутно је завршила другу годину докторских студија.

Милица Скочајић је од 2017. до 2019. године као истраживачица била запослена у Центру за истраживање јавних политика и била је ангажована на пројектима усмереним на актуелна друштвена питања који су укључивали организацију и спровођење и квалитативних и квантитативних студија. Поред тога, као сарадница на пројектима била је ангажована у Друштву истраживача у образовању (2018-2019) и у Центру за женске студије (2018). Током 2017. године била је ангажована и као сарадница на пројекту

„Култура рађања и партнерски односи у Србији“ који је спровео Институт за социолошка истраживања.

Милица Скочајић добитница је две награде за истраживачки рад: 2017. године добила је Награду за најбољи рад на наградном конкурсу „Светлана Ђурђевић Лукић“ за рад на тему личне безбедности на интернету; 2019. године добила је, за свој докторски истраживачки пројекат, MAXQDA Honorary mention award на конкурсу #ResearchforChange Grant који је био усмерен на најбоље квалитативне истраживачке пројекте који воде оснаживању жена.

Од маја 2019. године Милица Скочајић запослена је као психолошкиња и наставница психологије у Гимназији „Руђер Бошковић“ у Београду. Током зимског семестра 2018/2019. године била је ангажована као студенткиња докторандкиња у настави на курсу Увод у психологију образовања, на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду. Од октобра 2018. до септембра 2019. године била је ангажована као сарадница у настави на Одељењу за психологију Факултета за медије и комуникације Универзитета Сингидунум, на групи предмета Развојна психологија. Додатно педагошко искуство кандидаткиња је стицала у оквиру Семинара друштвено-хуманистичких наука у Истраживачкој станици Петница где је још од 2014. године ангажована као стручна сарадница и менторка у квалитативним истраживањима полазника.

Преглед до сада објављених радова кандидаткиње

Библиографија кандидаткиње Милице Скочајић састоји се од 6 референци: једног чланка објављеног у истакнутом међународном часопису (М22), једног чланка у националном часопису (М51), једног рада штампаног у целини у зборнику са националне конференције (М63) и три саопштења са научних скупова штампаних у изводу – два са међународних (М34) и једно са националне конференције (М64). Увид у садржај радова указује на то да део радова кандидаткиње извештава о квантитативним студијама у које су или интегрисане неке квалитативне технике (интервју и анализа садржаја) или полазе од претходних квалитативних истраживања, док део радова извештава о квалитативним студијама. Такође, јасна је тематска усмереност на репродуктивна и родна искуства и процесе. Са листе приложене библиографије одабрали смо за посебан приказ коауторски рад из истакнутог међународног часописа у коме је кандидаткиња први аутор (М22).

Skočajić, M., Radosavljević, J., Okičić, M., Janković, I., & Žeželj, I. (2019). Boys Just Don't! Gender Stereotyping and Sanctioning of Counter-Stereotypical Behavior in Preschoolers. *Sex Roles*. 1-10. https://doi.org/10.1007/s11199-019-01051-x

У овом раду аутори су се бавили испитивањем родних стереотипа и сапкционисања атипичног родног понашања код деце предшколског узраста. Приказано истраживање имало је за циљ да испита родну стереотипизацију у три различита домена (боје, играчке и свакодневни објекти који се типично посматрају као маскулини/феминини), склоност ка санкционисању атипичног родног понашања дечака и девојчица, однос између стереотипизације и санкционисања, као и родне и старосне разлике у погледу склоности ка родној стереотипизацији и санкционисању атипичног родног понашања. Истраживачка процедура подразумевала је индивидуалне интервјуе са 100 девојчица и дечака узраста 3-4 и 6-7 година који су категоризовали слике маскулиних/фемининих боја, играчака и предмета и одговарали на питања истраживача о својим вршњацима који се играју родно нетипичним играчкама. Одговори деце добијени у интервјуима су кодирани и затим квантификовани како би се учинили погодним за даље статистичке анализе. Налази су указали на то да је најизраженија родна стереотипизација играчака, иако и боје и свакодневне предмете деца такође препознају као родно специфичне. Поред тога, старија деца предшколског узраста су склонија родној стереотипизацији. Склоност ка родној стереотипизацији, и то специфично маскулиних стимулуса, је израженија код дечака него код девојчица, а старија група дечака је и најсклонија да санкционише родно атипично понашање. Показало се и да су процеси родне стереотипизације и санкционисања снажно повезани. Аутори закључују да су деца у раном предшколском узрасту не само свесна родних норми, већ су спремна и да санкционишу своје вршњаке уколико се не понашају у складу са њима. Ове тенденције су посебно изражене код дечака. На крају, указано је на неке практичне импликације ових налаза и препознат је значај родитеља и наставника, као и индустрије производње и рекламирања играчака, како за даље јачање и репродуковање родних норми, тако и за њихову потенцијалну релативизацију и преипистивање.

2. Предмет и циљ дисертације

Предложена докторска дисертација биће усмерена на анализу личних искустава жена које пролазе кроз процедуру вантелесне оплодње и на разумевање улоге како непосредног (односа са значајним другима), тако и ширег друштвеног контекста (репродуктивних политика, доминатних социјалних репрезентација, медицинских и технолошких аспеката процедуре итд.) у обликовању тих искустава. Иако је лечење неплодности препознато као значајно и актуелно друштвено питање у локалном окружењу, упадљив је недостатак истраживања овог феномена, посебно ван оквира анализе репродуктивних политика. Психолошких истраживања ове теме скоро да нема, а када се психолошким аспектима вантелесне оплодње и приступа, они се схватају на поједностављен начин и без узимања у обзир друштвеног контекста. Општи циљ предложеног истраживања је да надомести овај недостатак и да понуди обухватан, комплексан и контекстуално заснован увид у субјективни аспект овог феномена, тј. у личне перспективе жена које пролазе кроз процедуру вантелесне оплодње. Конкретнији циљеви усмерени су на разумевање различитих аспеката искуства вантелесне оплодње – од доживљаја неплодности и суочавања са овим проблемом, преко конкретних искустава и пракси у вези са самом процедуром, до последица вантелесне оплодње по свакодневно функционисање, партнерске односе и очекивања од будућности.

3. Опис садржаја (структура по поглављима) дисертације

Предложена дисертација састојаће се од пет главних поглавља: уводног, одређења проблема истраживања, методолошког поглавља, приказа и интерпретације резултата и завршних разматрања. Уводни део докторске тезе усмерен је на контектуализацију планираног истраживања кроз разматрање значаја које родитељство има за идентитет индивидуа и партнерске односе, као и различитих аспеката проблема неплодности, од медицинских, преко психолошких, до политичких. Поред тога, лично искуство вантелесне оплодње које ће бити у фокусу овог истраживачког пројекта биће додатно контекстуализовано кроз приказ доминатних репродуктивних политика у локалном окружењу и анализу медијских репрезентација вантелесне оплодње. Биће дат и преглед

налаза досадашњих истраживања која су била усмерена на различите релевантне аспекте истраживачког феномена. На крају, истраживање ће бити и теоријски позиционирано у контексту теорија из развојне и здравствене психологије. У наредном поглављу ће детаљније бити описани предмет и циљеви истраживања, с обзиром на релевантне аспекте препознате на основу претходних истраживања, а биће специфицована и основна питања на које ће докторско истраживање настојати да одговори. У оквиру методолошког поглавља биће описани методолошко полазиште и аналитички оквир истраживања. Биће дат и детаљан приказ самог процеса истраживања кроз разматрање процедуре узорковања, прикупљања материјала и корака у квалитативној анализи података. У наредном поглављу биће приказани налази истраживања праћени интерпретацијама (и то организовани према најрелевантнијим темама добијеним у анализи), а у завршним разматрањима ови налази биће стављени у контекст како теоријских позиционирања са почетка рада, тако и актуелних друштвених околности који се тичу репродуктивних политика и доминантних социјалних репрезентација у локалном окружењу.

У наставку је дата детаљнија структура докторске дисертације предложена у нацрту.

1. Увод

1.1. Родитељство и неплодност: значај за идентитет и партнерство

Мандат материнства

Ородњеност борбе с неплодношћу

1.2. Историја анализе женских искустава

Отеловљена искуства

1.3. Вантелесна оплодња: медицински и политички апекти

Репродуктивне политике у Србији

Медијске репрезентације вантелесне оплодње у Србији и региону

Вантелесна оплодња као медицинска процедура

Биотехнологија

Феминистичке критике

1.4. Лична искуства борбе с неплодношћу

Неизвесност и губитак контроле

Трудноће и побачаји

Културолошки ресурси
Социјални односи
Брак и развод
Заједнице које окупљају особе суочене с неплодношћу
1.7. Психолошке теорије неразвојних криза
2. Одређење проблема истраживања
3. Методологија
3.1. Квалитативна методологија у психологији
Интерпретативна феноменолошка анализа
Водич за слушање
Наративна анализа
3.2. Процедура истраживања
Одабир учесница
Трајање и карактеристике интервјуа
4. Резултати и дискусија – организовани по темама добијеним анализом
5. Завршна разматрања
6. Литература
7. Прилози

4. Основне хипотезе у истраживању

Планирано истраживање се у методолошком смислу ослања на квалитативну парадигму и, иако није уобичајено да се у оквиру ове парадигме дефинише неки специфичан низ хипотеза, кандидаткиња је, полазећи од налаза претходних студија и опште теоријске оријентације, дефинисала неколико општих очекивања или хипотеза које ће водити прикупљање и анализу података. Полазећи од претпоставке о значају вантелесне оплодње за искуство жена које кроз ову процедуру пролазе, као и о важности доминантних социјалних репрезентација родитељства и неплодности за конкретна искуства жена, кандидаткиња очекује да ће вантелесну оплодњу негативније доживети оне жене: а) којима родитељство представља централни део идентитета; б) које су изложене већем друштвеном притиску и које имају недовољну подршку окружења; в) код којих процедуре

имају компликације и понављају се више пута (што подразумева и трудноће и губитке трудноће). Кандидаткиња је изнела и додатне претпоставке о значају социјалне подршке у различитим фазама искуства, о евентуалним негативним последицама по партнерски однос (посебно уколико вантелесна оплодња троши сувише ресурса) и о променама у доживљавању и описивању овог искуства с обзиром на исход процедуре. Кандидаткиња дефинише и низ отворених истраживачких питања на која ће истраживање настојати да одговори: Како изгледа пролазак кроз вантелесну оплодњу из перспективе жена? Како се осећају жене које пролазе кроз вантелесну оплодњу? Зашто се осећају на тај начин? На које ресурсе се ослањају и због чега? На који начин актуелне политике репродукције, друштвене репрезентације, али и њихово непосредно окружење обликују њихово искуство?

5. Методе које ће се у истраживању користити

С обзиром на то да је феномен којим ће се истраживање бавити комплексан и контекстуалан, а да је за његово разумевање неопходно усмерити се на лична и социјална значења и репрезентације, изабран је квалитативни методолошки приступ – конкретно, полуструктурисани интервју за прикупљање података и интерпретативни феноменолошки оквир за њихову анализу.

Ове методолошке одлуке одредиле су и величину и структуру узорка. Узорак ће чинити 10 до 15 жена које су започеле процедуру вантелесне оплодње и које немају старију децу. Очекивано је да узорак не буде хомоген по томе који пут учеснице улазе у процедуру вантелесне оплодње, каква су њихова претходна репродуктивна и медицинска искутва, да ли процедуру обављају на државној или приватној клиници итд. Ове разлике у личним историјама и тренутној ситуацији учесница омогући ће богатије увиде у феномен. Регрутација учесница ослањаће се на технику грудве снега, као и на контакте са клиникама које спроводе процедуру вантелесне оплодње.

Подаци ће бити прикупљани путем полуструктурисаних интервјуа са учесницама и то у макар два временска тренутка – на почетку циклуса вантелесне оплодње и на њеном крају (без обзира што ће се конкретно значење почетка и краја разликовати међу испитаницама). Вишеструко интервјуисање предложено је јер се наратив о искуству може значајно

изменити као последица одређених исхода процедуре. Планирање садржаја интервјуа ослањаће се на претходна истраживања и на увиде из пилот интервјуа са женама које су већ прошле кроз вантелесну оплодњу. Битне теме обухватаће односе са блиским окружењем, телесне и психолошке доживљаје пре, током и након процедуре, очекивања о исходима, као и промене свих ових искустава с обзиром на ток процедуре. Интервјуи ће у почетној фази обухватити и информације о партнерској и репродуктивној историји учесница, што ће представљати релевантан контекст за разумевање њихових актуелних искустава.

Прикупљени подаци биће анализирани у складу са принципима интерпретативне феноменолошке анализе, која ће бити употпуњена интерпретативним техникама које потичу из феминистичке традиције (*Водич за слушање*) и наративне анализе. Док ће ИФА бити усмерена на садржај интервјуа, односно на опис и интерпретацију релеватних тема које обухватају искуство учесница и повезују га са њиховим биографским и друштвеним контекстом, преостале две технике усмериће се на формалне и структурне аспекте извештаја жена. С обзиром на то да је истраживање усмерено на анализу интензивних телесних и емотивних искустава, циљ ослањања на Водич за слушање биће разумевање начина на који жене о оваквим искуствима говоре тј. начина на који их вербално артикулишу. Анализа наративних образаца у материјалу омогућиће додатно препознавање позиционирања жена с обзиром на доступне друштвене наративе о неплодности и вантелесној оплодњи.

6. Очекивани резултати и научни допринос

Предложено истраживање треба да понуди обухватан, комплексан и контекстуално заснован приступ једном актуленом и релевантном друштвеном феномену и у томе лежи његов кључни научни допринос. Овај допринос је посебно релевантан ако узмемо у обзир да су се досадашња истраживања феномена или фокусирала на анализу репродуктивних политика, или су феномен парцијализовала и на поједностављени начин се бавила само појединим аспектима, па ово истраживање може допринети томе да се надоместе препознате мањкавости постојеће литературе. Додатна вредност рада огледа се у изабраном приступу који омогућава артикулацију перспективе првог лица оних особа које

су и и објекти и главни актери процеса вантелесне оплодње, али чија перспектива је по правилу сасвим занемарена. Овакав фокус може имати и значајне практичне последице, јер ће потенцијално омогућити идентификовање проблематичних аспеката система здравствене заштите, што може бити основ за артикулисање конкретних смерница, посебно када је у питању адекватно осмишљавање и спровођене психолошке подршке женама и паровима који се суочавају са проблемом неплодности.

7. Закључак

На основу анализе предложеног нацрта докторске тезе Комисија закључује: (а) да је предложена тема докторске дисертације релевантна и на теоријском и на практичном плану за област здравствене психологије и да је научно заснована, (б) да предложени рад доноси значајну новину и има бројне теоријске и практичне импликације, као и (в) да кандидаткиња има све неопходне капацитете да на успешан начин реализује предложени нацрт, имајући у виду њено претходно академско и истраживачко искуство.

Полазећи од свега наведеног предлажемо Наставно-научном већу Филозифског факултета Универзитета у Београду да прихвати предложену тему докторске дисертације под насловом „ВАНТЕЛЕСНА ОПЛОДЊА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ЖЕНА – ЛИЧНА ИСКУСТВА У ОКВИРУ ДРУШТВЕНИХ ЗНАЧЕЊА“ и да кандидаткињи Милици Скочајић одобри рад на докторској дисертацији.

У Београду, КОМИСИЈА:

6. март 2020. године

_____

проф. др Тамара Џамоња Игњатовић (председница комисије)

Филозофски факултет Универзитета у Београду

проф. др Тамара Кликовац
Филозофски факултет Универзитета у Београду

проф. др Марина Симић
Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Списак литературе коју кандидаткиња предлаже

Ashcroft, S. (1998). The true cost of infertility? *Practice Nursing*, *9*(20), 34-36. doi: 10.12968/pnur.1998.9.20.34

Ashworth, P. (2008). Conceptual foundations of qualitative psychology. U Smith, J. A. (Ur.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 4-25). London: Sage publishing.

Beograd finansira troškove četvrtog pokušaja vantelesne oplodnje. (2019). Preuzeto sa: http://rs.n1info.com/Zdravlje/a502698/Beograd-finansira-troskove-cetvrtog-pokusaja-vantelesne-oplodnje.html

Bjelica, A. (2017). Comparison of in vitro fertilization policy in Serbia and other European countries. *Timočki medicinski glasnik*, *42*(4), 236-244.

Cunningham, N., & Cunningham, T. (2013). Women's experiences of infertility–towards a relational model of care. *Journal of clinical nursing*, *22*(23-24), 3428-3437. doi: 10.1111/jocn.12338

Deka, P. K., & Sarma, S. (2010). Psychological aspects of infertility. *British Journal of Medical Psychology*, *3*(3), 336. doi: 10.1111/j.2044-8341.1986.tb02686.x

Drezgić, R. (2012). On Feminist Engagements with Bioethics. *Filozofija i društvo*, 19-31. doi: 10.2298/FID1204019D

Đukić Dejanović: „Valjevo gubi stanovništvo, to moramo zaustaviti“. (2019). Preuzeto sa: https://www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/8607/

Frank, A. W. (2013). *The wounded storyteller: Body, illness, and ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Franklin, S. (2002). *Embodied progress: A cultural account of assisted conception*. London and New York: Routledge.

Freda, M. C., Devine, K. S., & Semelsberger, C. (2003). The lived experience of miscarriage after infertility. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*, *28*(1), 16-23. doi: 10.1097/00005721-200301000-00005

Gutmann, D. (1975). Parenthood: A key to the comparative study of the life cycle. U *Life-span developmental psychology*, Datan, N. & Ginsber, L. H (Ur.) (pp. 167-184). Cambridge: Academic Press.

Habbema, J. D. F., Collins, J., Leridon, H., Evers, J. L., Lunenfeld, B., & teVelde, E. R. (2004). Towards less confusing terminology in reproductive medicine: a proposal. *Human Reproduction*, *19*(7), 1497-1501. doi: 10.1093/humrep/deh620

Hammarberg, K., Baker, H. W. G., & Fisher, J. R. W. (2010). Men's experiences of infertility and infertility treatment 5 years after diagnosis of male factor infertility: a retrospective cohort study. *Human Reproduction*, *25*(11), 2815-2820. doi: 10.1093/humrep/deq259

Hammarberg, K., Fisher, J. R. W., & Wynter, K. H. (2008). Psychological and social aspects of pregnancy, childbirth and early parenting after assisted conception: a systematic review. *Human Reproduction Update*, *14*(5), 395-414. doi: 10.1093/humupd/dmn030

Hjelmstedt, A., Widström, A. M., Wramsby, H., & Collins, A. (2003). Patterns of emotional responses to pregnancy, experience of pregnancy and attitudes to parenthood among IVF couples: a longitudinal study. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, *24*(3), 153-162. doi: 10.3109/01674820309039669

Inhorn, M. C., & Birenbaum-Carmeli, D. (2008). Assisted reproductive technologies and culture change. *Annual Review of Anthropology*, *37*, 177-196. doi: 10.1146/annurev.anthro.37.081407.085230

Institut za javno zdravlje "Dr Milan Jovanović Batut" (2018). Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije, 2017.

International Federation of Fertility Societies. (2016). IFFS Surveillance 2016. *Global Reproduction Health*, *1*, 1-143.

Ivković, Ž., Boneta, Ž., & Kanjić, S. (2014). „Dijete kao project" vs „daj dite materi" orodnjenost roditeljske brige o djeci. *Sociologija*, *56*(4). doi: 10.2298/SOC1404495I

Kamel, R. M. (2013). Assisted reproductive technology after the birth of Louise Brown. *Journal of reproduction & infertility*, *14*(3), 96. doi: 10.4172/2161-0932.1000156

Korolczuk, E. (2014). Terms of Engagement: Re-Defining Identity and Infertility On-line. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, *6*(2), 431-449. doi: 0.3384/cu.2000.1525.146431

Krstić, M. (2015). Stresori i mehanizmi prevladavanja stresa kod žena koje prolaze kroz proces vantelesne oplodnje. Neobjavljen master rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. Srbija.

Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative research in psychology*, *3*(2), 102-120. doi: 10.1191/1478088706qp062oa

Lemmens, G. M. D., Vervaeke, M., Enzlin, P., Bakelants, E., Vanderschueren, D., D'Hooghe, T., & Demyttenaere, K. (2004). Coping with infertility: a body–mind group intervention programme for infertile couples. *Human Reproduction*, *19*(8), 1917-1923. doi: 10.1093/humrep/deh323

Lepetić, T. (2014). Nove reproduktivne tehnologije – novi oblici moći nad telom. *Antropologija*, *14*(1).

Malik, S. H., & Coulson, N. S. (2010). Coping with infertility online: an examination of self-help mechanisms in an online infertility support group. *Patient education and counseling*, *81*(2), 315-318. doi: 10.1016/j.pec.2010.01.007

Mascarenhas, M. N., Flaxman, S. R., Boerma, T., Vanderpoel, S., & Stevens, G. A. (2012). National, regional, and global trends in infertility prevalence since 1990: a systematic analysis of 277 health surveys. *PLoS medicine*, *9*(12). doi: 10.1371/journal.pmed.1001356

Matthews, R., & Matthews, A. M. (1986). Infertility and involuntary childlessness: The transition to nonparenthood. *Journal of Marriage and the Family*, *48*(3), 641-649. doi: 10.2307/352050

Meyers, M., Weinshel, M., Scharf, C., Kezur, D., Diamond, R., & Rait, D. S. (1995). An infertility primer for family therapists: II. Working with couples who struggle with infertility. *Family Process*, *34*(2), 231-240. doi: https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1995.00231.x

Milić, N. (2014). Bračna prilagođenost parova sa problemom steriliteta. Neobjavljen master rad. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. Srbija.

Morice, P., Josset, P., Chapron, C., & Dubuisson, J. B. (1995). History of infertility. *Human reproduction update*, *1*(5), 497-504. Doi: 10.1093/humupd/1.5.497

Republički fond za zdravstveno osiguranje, 2019. Uputstvo za sprovođenje lečenja neplodnosti postupcima biomedicinski potpomognutog oplođenja (BMPO).

Russo, N. F. (1979). Overview: Sex roles, fertility and the motherhood mandate. *Psychology of women quarterly*, *4*(1), 7-15. doi: 10.1111/j.1471-6402.1979.tb00695.x

Schmidt, L., Holstein, B. E., Christensen, U., & Boivin, J. (2005). Communication and coping as predictors of fertility problem stress: cohort study of 816 participants who did not achieve a delivery after 12 months of fertility treatment. *Human reproduction*, *20*(11), 3248-3256. doi: https://doi.org/10.1093/humrep/dei193

Seibel, M. M. (1997). Infertility: the impact of stress, the benefit of counseling. *Journal of assisted reproduction and genetics*, *14*(4), 181-183. Doi: 10.1007%2FBF02766105

Serrano, F., & Lima, M. L. (2006). Recurrent miscarriage: psychological and relational consequences for couples. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *79*(4), 585-594. doi: https://doi.org/10.1348/147608306x96992

Službeni glasnik, 2017. Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji. Republika Srbija.

Smith, J. A. & Osborn, M. (2008). Interpretative Phenomenological Analysis. U Smith, J. A. (Ur.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 53-80). London: Sage publishing.

Smith, J. F., Walsh, T. J., Shindel, A. W., Turek, P. J., Wing, H., Pasch, L. & Katz, P. P. (2009). Sexual, marital, and social impact of a man's perceived infertility diagnosis. *The journal of sexual medicine*, *6*(9), 2505-2515. doi: 10.1111/j.1743-6109.2009.01383.x.

Stanojević, D. T. (2015). *Oblikovanje novog očinstva kroz prakse očeva u Srbiji.* Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu: Filozofski fakultet.

Thompson, C. (2005). *Making parents: The ontological choreography of reproductive technologies*. Cambridge: MIT press.

Todorova, I. L., & Kotzeva, T. (2003, mart). Social discourses, women's resistive voices: Facing involuntary childlessness in Bulgaria. U *Women's studies international forum* 26(2), (pp. 139-151). Pergamon.

Todorova, I. L., & Kotzeva, T. (2006). Contextual shifts in Bulgarian women's identity in the face of infertility. *Psychology and Health*, *21*(1), 123-141. doi: 10.1080/14768320500143354

Vantelesna oplodnja plaćena za 4.300 žena u 2019. (2019). Preuzeto sa: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3404981/u-2019-vantelesna-oplodnja-placena-za-4300-zena.html

WHO. (n.d). Infertility definitions and terminology. Preuzeto sa: https://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/

Woodcock, C. (2016). The Listening Guide: A how-to approach on ways to promote educational democracy. *International Journal of Qualitative Methods*, *15*(1), doi: 10.1177/1609406916677594

Zegers-Hochschild, F., Adamson, G. D., de Mouzon, J., Ishihara, O., Mansour, R., Nygren, K., ... & Van der Poel, S. (2009). The international committee for monitoring assisted reproductive technology (ICMART) and the world health organization (WHO) revised glossary on ART terminology, 2009. *Human reproduction*, *24*(11), 2683-2687. doi: 10.1016/j.fertnstert.2017.06.005